

ŘEDITEL KNIHOVNY DR. BOHUŠ VYBÍRAL. VYŠŠÍ STÁTNÍ ÚŘEDNÍK V INTERAKCI S VEŘEJNOU MOCÍ (1918–1948). II. ČÁST.¹

Lubomír Novotný – Petra Kubíčková – Jiří Glonek

1 Pasivní rezistence?

Vybíralova role za okupace ve světle boje za povýšení

Stíny nových poměrů do Vybíralem řízené knihovny dorazily již před březnovou okupací (vyhlášky namířené proti někdejším symbolům první republiky nebo proti státním zaměstnancům židovského původu). Přímé setkání s okupační mocí prožil ještě odpoledne 15. března 1939, kdy do knihovny dorazili němečtí komisaři v čele s olomouckým archivářem a historikem Juliem Röderem.² Kromě jiného požadovali: „[...] aby se pro vnitřní úřadování užívalo výhradně němčiny a všechny zápisy aby se konaly švabachem. Dále zakázali půjčování jakýchkoli knih z knihovny.“ Vybíral je upozornil na neoprávněnost jejich kroků s tím, že knihovna podléhá ministerstvu.³ Na Ministerstvu školství a národní osvěty (MŠANO) se vydal pro další instrukce a konzultace 6. dubna a při té příležitosti ministerského radu Hrdinu znovu žádal, „aby mne konečně přeložil z Olomouce, kde jsem na druhé koleji, přikyvoval jenom mlčky, když jsem zdůrazňoval, že mám snad právo, abych se po tolikaleté dřině a stálých starostech v Olomouci dostal konečně na místo klidnější“. Starší Vybíral již tedy netoužil po vědecké kariéře jako před 20 lety, preferoval hlavně klid bez neustálých stresů. A to ještě netušil, že mu v úřadě řádí gestapo, které se dožadovalo odevzdání „štvácké a marxistické literatury“ včetně beletrie a titulů o Edvardu Benešovi. Už 7. dubna ho totiž do Prahy expresním dopisem informoval Bedřich Václavek, že knihovna byla poctěna prohlídkou tajné státní a „naší policie“. Neprodleně vyrazil opět na MŠANO, kde vedle Hrdiny jednal s vrchním odborovým přednostou Václavem Sta-

¹ Studie vznikla v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace – Moravská zemská knihovna v Brně.

² Archiv Vědecké knihovny v Olomouci (VKOL), fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 8 (deník).

³ Blíže GLONEK, Jiří: *Nejistá budoucnost knihovny (1918–1945)*. In: KORHOŇ, Miloš – VINTROVÁ, Tereza (ed.): *Chrámy věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc 2016, s. 203.

nislavem Maulem (1884–1945), kterému vyličil všechny události v knihovně od 15. března, přičemž si postěžoval, že: „[...] jsem nedostal od Mšano jediného pokynu, zatím co jiné ústřední úřady na pokyny dolů pamatovaly. Bylo mu to zřejmě nemilé a odrazil to výtkou, že jsem měl Mšano hned 15. března oznámit, co se v stud. knih. děje. Pak se vyjádřil, že při spoustě prací s Prahou a těmi, kdož už po měsíce hledali v Mšano pomoc a ochranu, nelze žádat, aby se myslelo na Olomouc. Reagoval jsem na to poznámkou, že Olomouc byla bez toho vždycky Popelka.“ Maule mu naznačil, že ač v Praze úřaduje přidělený „Studiendirektor“, tak má MŠANO dosud dostatek rozhodujících pravomocí, takže kdyby došlo ve Studijní knihovně k jakémukoli dalšímu zásahu administrativní povahy, tak si má okamžitě telefonicky vyžádat od ministerstva instrukce. Zároveň mu sdělil k jeho případnému přeložení do Prahy: „[...] je otázka, budeme-li o těchto věcech rozhodovat sami.“ Z Prahy odjížděl částečně povzbuzen podporou, takže 22. července neváhal zaslat na olomoucké gestapo dopis, v němž požadoval návrat alespoň těch knih, u kterých se neprokázala jejich závadnost. A i tentokrát si dovolil upozornit na to, že postup gestapa byl podle jeho informací v rozporu s obdobnými zásahy v jiných vědeckých knihovnách v protektorátu, přičemž žádal o přezkoumání uvedených kroků. Nejasnosti a přetahování se o konfiskáty však pokračovaly i v dalších letech. Utahování pomyslných šroubů se však netýkalo jen knih. Německé úřady měly záslusk na budovu knihovny a o Vybíralovu pozici měl mít zájem Julius Röder. Gestapo navíc začalo kroužit i okolo zaměstnanců knihovny. První přišel na řadu B. Václavek, který byl nejprve poslán na „trvalou“ dovolenou (1. září 1939) a od roku 1940 se před zatčením ukrýval v ilegality. Zatčen gestapem (stejně jako Václavek v dubnu 1942) byl v lednu 1943 i kancelářský oficiant, jinak několikanásobný mistr ČSR v šermu a reprezentant účastnící se i olympijských her v Berlíně v roce 1936, Josef Hildebrand (nar. 1895) a zájmu se dočkal i Vybíral, který se stal podezřelým pro své jihoslovanské aktivity a patrně i pro podezření, že nesděluje vše policejním orgánům ve věci zmizelého kolegy Václavka, kvůli němuž ho gestapo poctilo večer 24. května 1940 návštěvou. Zatím sice nepříjemnou, ale bez přímých následků pro něj.⁴ Vybíral si dával pečlivý pozor, aby na sebe knihovna nepoutala zbytečnou pozornost a snažil se kráčet po tomto tenkém ledě i přes četná úskalí (akceptování protižidovských opatření a povinné podepisování slibů loajality vůči panujícímu režimu).

Zneklidněného Vybírala mezitím povzbudily informace od přítele Milošlava Hýska i od olomouckého historika a archiváře Johanna Kuxe o tom, že

⁴ Archiv (VKOL), fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 10 (deník); GLONEK, J.: c. d., s. 209.

se proslýchá, že bude brzy ředitelovat v Brně.⁵ Dne 14. května 1940 se v Praze od ministerského rady Hrdiny dověděl, že z plánů sešlo, i když už vše bylo připraveno. Jindy klidným Vybíralem už cloumal vztek: „Je to tedy prostě *circulus vitiosus* – v Olomouci nemohu být povýšen, protože tam přes veškeré sliby [...] nesystemisovali vyšší místo, a byla-li by pro mne vhodná příležitost někde jinde, nemohu se tam dostat, obyčejně proto, že za mne není náhrady. Jsem tedy za své schopnosti a svou práci vlastně trestán a finančně poškozován, u[ž] po léta; ale netrpím komplexem méněcennosti a nebudu k tomu již mlčet: požádám – třeba jenom protestem – přeložení do Brna v nynější hodnotě.“ Zoufalé předsevzetí nemělo žádný efekt. Ostatně ke 14. lednu 1942, kdy dosáhl 55 let, mohl být kdykoli penzionován, což nechtěl. Střet si tedy rozmyslel a zároveň se nerozpakoval své setrvání 12. prosince 1941 podpořit u Zemského úřadu v Brně tím, co hlavně ministerstvu jinak paradoxně vytýkal – tedy mimo jiné svou nenahraditelností a erudicí, kterou uznával i říšský knihovní komisař Dr. Josef Becker z kanceláře říšského protektora pro Čechy a Moravu.⁶

V létě 1942 se navíc odehrála pozoruhodná epizoda, která na něm zanechala psychické stopy a která ho do jisté míry zneklidňovala i v časech třetí republiky. Vše začalo uprostřed dovolené 26. června, kdy byl odpoledne ve svém bytě v Úřednické ulici č. 29 (dnes Žilinská) zajištěn gestapem a následně umístěn do „ochranné vazby“. Stalo se tak „na udání“, což v čase druhé heydrichiády nevěstilo nic dobrého. Každopádně odpoledne 29. června byl opět propuštěn. Kdo a proč Vybírala udal, zůstává záhadou. Dokonce se v příslušné dny výmluvně odmlčel i v případech deníkových záznamů, které jinak běžně doplňoval i zpětně. Nyní ovšem nikoli. Skoupý na slovo zůstal i u dalších incidentů s gestapem. Otřesený Vybíral se o záležitostech s gestapem více rozepsal až v textu z 3. září 1945: „V letech 1939–1942 jsem byl sedmkrát vyšetřován gestapem pro styky s Jihoslovany, pro podezření ze styků s kolegou dr. Bedřichem Václavkem v době, kdy ho hledalo gestapo, a pro nepřátelství k Němcům. Přitom mě při dvou bytových prohlídkách Gestapo okradlo. V druhém případě mi ukradlo mimo knihy, radio a jiné věci všechny zlaté a stříbrné mince. Celková škoda, kterou jsem tehdy utrpěl, činila kolem 35 000 Kč a znamenala pro mne ztrátu téměř veškerých mých peněžních

⁵ Kux mu měl při setkání 13. 1. 1940 tvrdit: „Nun ja, jetzt werden Sie Direktor einer grossen Staatsbibliothek.“ Řekl jsem mu, že je to špatný vtíp, poněvadž se zdá, že se z Olomouce již vůbec nedostanu, protože vedle lidí, na něž se štěstí stále jenom směje, musí být i lidé, nad nimiž bdí zase starost.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 8 a 9 (deník).

⁶ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc (ZAO-OL), fond VKOL, kart. 123 (1941), inv. č. 2071.

úspor [...]. Existenčně jsem byl poškozen tím, že jsem po smrti řed. Randeho⁷ nebyl jmenován do brněnské univerzitní knihovny, kde byl ustanoven ředitelem říšský Němec. Tím bylo znemožněno mé povýšení, které bylo po léta spojováno s mým přeložením do Brna, které bylo již také připraveno. Pokud běží o mou činnost proti okupantům, připomínám pouze, že jsem skutečně udržoval styky s pronásledovaným dr. Bedřichem Václavkem, že jsem za ním zajel do Čech (do Chocně) se zprávou, že ho hledá gestapo, aby ho zatkl.⁸ K tomu lze dodat jen několik dalších střípků a možných motivací vedoucích k jeho zajištění – Vybíral osobně velmi dobře znal biskupa Gorazda alias Matěje Pavlíka, který byl zapleten do atentátu na R. Heydricha; za další mu byl 26. června 1942 zabaven radiopřijímač, ačkoliv v osobní korespondenci ani denících nenalezneme jedinou zmínku o poslechu zahraničního rozhlasu; a konečně před jeho zatčením vyvrcholil jeho konflikt se zaměstnancem JUDr. Jindřichem Horákem, který Vybírala doslova nenáviděl a touto nenávistí se živil i po roce 1945, kdy mu dokonce vyhrožoval udáním.⁹

Ve světle všech výše uvedených událostí nám dává smysl Vybíralova pro něj netradiční veřejná úlitba, zavánějící kvůli svému načasování až kolaborantstvím, k níž byl patrně dohnán okolnostmi. Ostatně stále nevíme proč, za jaký příslib, či po jaké intervenci byl po třídenním zajištění propuštěn, aniž by byl krom svévolného okradení viditelně postižen. Jisté je, že byl patrně donucen přednést 11. července 1942 na slavnostním apelu k 70. narozeninám prezidenta Háchy¹⁰ silně prorežimní projev, jehož strojopis s jeho poznámkami při své příslovečné pečlivosti nezničil, nýbrž uchoval ve své pozůstalosti.¹¹ Nutno dodat, že nebyl jediným takto vyvoleným kulturně-osvětovým pracovníkem, neboť obdobný, který vyšel i v novinách, pronesl v Praze i jeho přítel Miloslav Hýsek coby předseda Kulturní rady při Národním souručenství.¹² Tento projev (text) se pro něj později stal příslovečnou noční můrou, neboť po květnovém osvobození čekal, kým bude připomenut. Vybíral zde na šesti stranách nejprve vyzdvihuje těžce zkoušeného E. Háchu: „Jako osob-

⁷ JUDr. Karel Randé, od roku 1935 ředitel Zemské a univerzitní knihovny v Brně, kde působil až do své smrti 17. 6. 1942.

⁸ Archiv VKOL (nezpracováno), složka B. Václavek – osobní spis. O některých návštěvách gestapa se Vybíral letmo zmiňuje i ve svých denících. Viz např. zápis z 24. května 1940 – Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 10 (deník).

⁹ GLONEK, J.: c. d., s. 209; Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 3 (deník).

¹⁰ Viz stručná poznámka v jeho deníku k tomuto dni – Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 3.

¹¹ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 21, inv. č. 3 (Řeč o Emilu Háchovi).

¹² Viz například Lidové noviny, č. 351, 13. 7. 1942, s. 2.

nost, jež si dovedla zachovat kritický postoj k dřívějšímu vládnímu režimu“ a byl „vyvolen po pádu staré koncepce, aby určil české národní politice novou směrnicí“. Vybíral zde dál velebil Háchovo (tedy vlastně Hitlerovo) rozhodnutí přimknout se k Říši: „Všichni dnes víme a stále vděčněji oceňujeme, že se toto rozhodnutí státního presidenta [...] velmi brzo poté pro nás stalo záštitou proti válečnému ohrožování a ničení našich národních, kulturních i hospodářských sil a hodnot. Naše země vstoupily tím do přímého a trvalého státoprávního poměru k Velkoněmecké říši, jejíž ochranu pak měly a mají příležitost stále znovu a vděčně si uvědomovat [...]. Všechn český lid nebyl ovšem duševně a politicky ihned připraven na tento dalekosáhlý obrat, jenž se stal jeho spásou.“ V čase druhé heydrichiády nesla tato slova silnou pachuť, které si musel být vědom i Vybíral. Snad i proto si zejména v druhé části vypomáhal obsáhlejšími citacemi z projevů E. Háchy, takže skrze něj hodnotil i probíhající vlnu represí, když v textu čteme: „V projevu ze dne 19. června letošního roku [tedy již po likvidaci Lidic] pak pravil pan státní president: Prosím vás, abyste si ještě jednou uvědomili velkomyslnost Adolfa Hitlera, který od českého národa nic jiného nežádal, než aby tento národ šel klidně za svou prací. Je proto přirozené, že nevděk za tuto velkorysost musí být potrestán všude tam, kde se projeví, a že tím spíše musí být potrestána věrolomnost, která nevděk stupňuje až do zrady.“ Těmito citačními výpůjčkami se sice oportunisticky, nicméně chytře a elegantně zbavil části osobní odpovědnosti za napsané, ale zároveň naplnil požadované zadání, a to velebit Háchu s Hitlerem i poměry v protektorátu.

Zdá se, že po této epizodě již nechaly represivní složky Vybírala na pokoji. A od léta 1943 se po letech odbývání a marného utěšování začalo pomalu rýsovat i jeho odkládané povýšení, které však podle všeho s výše uvedenou úlitbou nesouviselo, i když je zajisté paradoxní, že se o určitou konečnou nápravu věci zasloužili říšští komisaři působící při MŠANO, zejména odborový přednosta von Both a Dr. Josef Becker, který von Bothovi „uložil, aby na mne při nejbližší příležitosti pamatoval, poněvadž moje knihovnická práce zasluhuje plného uznání“.¹³

Becker vskutku neměl v českých odborných kruzích špatné jméno, neboť šlo o profesionála, který byl od roku 1935 prvním ředitelem Pruské státní knihovny a byl byl za války mimo jiné zodpovědný za fondy ukořistěné v Čechách, tak je mnohdy svými zásahy zachránil před zničením gestapem – jako například Masarykovu studijní knihovnu a archiv.¹⁴ Dobré mínění o něm

¹³ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 6 (zápis v deníku z 3. 8. 1943).

¹⁴ VACULÍNOVÁ, Marta: *Ze života knihovny Národního muzea za Protektorátu*. Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum, 62, 2017, č. 3–4, s. 5–16.

potvrdil Vybíralovi i přítel Jindřich Hrozný s tím, že Becker, za nímž 16. prosince 1943 mířily Vybíralovy kroky „je vždy ochoten knih. zaměstnancům pomoci [...], a že ví, jak dobře o mně B. i ostatní představení mluví“. Na jednání mu Becker sdělil: „Napřed jsme pomohli knihovně zvětšením personálu a zvýšením dotací – v druhém ohledu přijdeme ještě dále – nyní dochází na Vás.“ Becker se ujistil, že Vybíral chce skutečně z Olomouce a zda by šel do Prahy, na což dostal kladnou odpověď, poněvadž se tu prý nemohl „nadíti slušnější existence“. Plán komplikovala bytová otázka, takže Becker navrhl, že by se ke stěhování přikročilo: „[...] až by se našla vhodná výměna bytů. Do té doby bychom Vás ponechali v Olomouci.“ Vybíral souhlasil a ke schůzce si poznačil: „Ať už má záležitost dopadne tak či onak, odnášel jsem si znovu dojem, že lidí Beckerova druhu je mezi námi bohužel pořádku.“¹⁵

Věc však nešla tak lehce, i když pohyb byl patrný. Vybíral mezi všemi starostmi spojenými zejména se zabezpečováním knižních fondů i rodinnými problémy tentokrát neponechával již nic náhodě a jal se přes své kontakty pokud možno vše pohlídat. Zejména přes přítele Bohuslava Lidmilu z Ústředí veřejných zaměstnanců v Praze. Některé věci však ovlivnit nešlo. Vybíral měl smůlu, neboť když už vše vypadalo slibně, tak se v létě 1944 utopil ministerský rada Plocek, který povýšení vyřizoval. A ke všemu se dověděl o sporech mezi MŠANO a ministerstvem financí, které jeho povýšení nehodlalo kvůli jiné systemizaci míst posvětit. Zoufalost Vybírala můžeme sledovat v dopise z 28. září 1944 příteli Lidmilovi: „Když jsem odcházel r. 1913 [...] do studijní knihovny v Olomouci, říkal mi v tehdejší ministerstvu nebožtík dr. Fr. Mlčoch, pozdější můj pražský sekční šéf: Jsme rádi, že se podařilo pro Vás zřídit v Olomouci místo, ale považujeme to za naprosto přechodnou stanici, za dvě, nanejvýš tři léta si Vás zavoláme do Vídně nebo do Prahy. Po roce přišla ovšem válka a vše se změnilo. Po převratu jsem se stal šéfem naší studijní knihovny – tedy před 26 lety. Proč? Chtělo mě MNO do své knihovny, odmítl jsem [stejně jako další], cítil jsem se mravně zavázán Mlčochovi, který měl ke mně plnou důvěru a věděl, že ho nezklamou a vybuduji náš ústav v novodobém duchu. A vyhověl jsem zároveň svému tehdejšímu referentovi, dr. Kroftovi [...]. Mnohokrát mi slibovali, že se dostanu na vedoucí místo v Brně, ale těšili mě stále, že mám ještě čas, zatím že je mne v Olomouci nevyhnutelně třeba. Pro Brno jsem se neucházel svého času o Bratislavu. [Nyní] musím se klidně dívat, jak mě moji někdejší praktikanti, kteří se dostali právě pro svou dobrou praxi u mne do Prahy, dohonili nebo dokonce předhonili. [...] Já to prostě považuji za bezohledný trest, který mě stihl za to, že jsem se nechal vždycky přemluvit, abych zde zůstal [...], že

¹⁵ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 7 (deník).

zdejší přednostenské místo je nespravedlivě systematizováno, když se hledí jenom na velikost knihovny.“ Zatímco mnohé menší a nevědecké ústavy na tom byly nepochopitelně mnohem lépe. Dost dobře to nechápali ani „noví vlivní činitelé v našem vědeckém knihovnictví“, tedy říšský komisař Becker. Ten se podívoval, že Vybíral ještě není vrchním radou: „Řekli, že se přičiní, aby se mi té trojky konečně dostalo. A teď začala komedie znovu [...] a tu jsem zjistil, že [věc] leží dosud ve financích, že je to zase jenom návrh na systemisování trojky v Olomouci a ve financích, že jsou zase proti tomu.“¹⁶ Poprosil tedy Lidmilu o osobní intervenci, neboť mu na tom velmi záleželo „už kvůli věku“, zvláště když slibů ministrů a sekčních šéfů už měl slušnou sbírku a stále nic. „Budu se se službou loučit s hořkým vědomím, že jsem krutě doplatil na svou poctivost, svědomitost a důvěřivost. Stům lidí jsem obětavě pomáhal, jenom ve svých věcech jsem spoléhal na spravedlnost, uznání, mužné slovo! [Kdyby] aspoň ve dvanácté hodině odčinili z části křivdu, která se na mně už léta páchá.“ Lidmila po intervencích zjistil, že: „[...] ministerstvo financí nepovolilo systemisaci trojky v Olomouci ze známých důvodů, dává však zásadní souhlas k tomu, abys byl jmenován vrchním radou. Min. školství to asi provede tak, že Tě bude formálně jmenovat do Brna, ale přikáže Tě k další službě v Olomouci.“¹⁷ Vybíralovo martyrium skončilo konečně 15. února 1945, kdy ležel nemocen doma, přičemž mu jmenovací dekret doručil s blahopřáním kolega Křupka. Předcházela tomu ovšem tragikomická tečka, neboť se mu z Prahy dostávalo blahopřejných telegramů, aniž by měl dekret v ruce, neboť ten se ztratil na olomoucké poště. Každopádně dekretem MŠANO z 12. ledna 1945 s platností od 1. října 1944 byl jmenován vrchním radou archivní a knihovní služby ve třetí platové stupnici (s ročním platem 58 800 + činovné 15 480 korun).¹⁸ Satisfakce to pro něj byla, ale jen částečná: „Jediné, co mě utěšuje, je, že jsem jmenován v osobním stavu brněnské universitní knihovny, takže bych měl – přechkám-li nynější těžké dny a nebudu-li mít později svou proslulou smůlu – konečně možnost dát Olomouci Sbohem [...]. Byl bych tak šťasten, kdybych se po tolika proživených letech mohl opět věnovat nejenom knihovně, nýbrž také svým literárním a osvětovým pracím, vždyť mám tolik věcí rozpracovaných, několik již přichystaných do tisku atd.! Vráťm-li se ještě někdy k činnosti spolkové, závisí na celkové

¹⁶ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 12 (korespondence).

¹⁷ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 12 (korespondence).

¹⁸ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 11 (deník); Archiv VKOL, kart. 1, inv. č. 21 (osobní služební výkaz B. Vybírala).

příští situaci. Snad už budu jenom vzpomínat, jak krásný byl ten náš spolkový život a s kolika dobrými lidmi mě seznámil.“¹⁹

2 Na sklonku druhé světové války

Poslední okupační měsíce se Vybíral zabýval ve své mysli tím, jak v poslední fázi války ochránit mimořádný fond Studijní knihovny v Olomouci. Blížící se fronta jdoucí ze Slezska, zkušenosti z Východního Pruska a dalších německých východních území aktivizovala i protektorátní i okupační orgány a nutila je k tomu, aby přistoupily k aktivním opatřením na tomto poli. V oblasti ochrany fondů ovšem dr. Vybíral nečekal na nařízení veřejné moci. Naopak již od roku 1943, v době, kdy Wehrmacht stál ještě hluboko na Ukrajině a v Bělorusku prováděl již úkony pro případ krize. Jeho zkušenost s okupační mocí z roku 1942, z doby heydrichiády, samozřejmě zapomenuta nebyla. Nicméně Vybíral se snažil formálně vycházet vstříc nacistickým tezím o německé Olomouci tím, že právě proto již dopředu myslel na to, jak uchovat cenné středověké a raně novověké písemné památky, jež z hlediska nacistů dokládaly starobylost a německost města Olomouce, Moravy i Čech. „Pod tímto deštníkem pak bylo možné skrýt ochrannářské zájmy knihovníků. Již od konce roku 1943 byla vybírána místa, kam by mohly být v urgentním případě převezeny nejcennější sbírky. Těmito místy byly farní úřad Slatinice, fara v Nákle, zámek hraběte Kalnokyho v Brodku u Prostějova (dobově se psalo Brodek u Nezamyslic) a zámek rodiny Bochnerů von Stražisko v Přemyslovicích. Již v průběhu roku 1944 byly na tato vytipovaná místa převáženy historické cennosti. Ředitel Vybíral a jím pověřeni zaměstnanci prováděli na daných místech inspekce, ověřovali stav deponátů apod.“²⁰ Když pak v lednu 1945 zahájila Rudá armáda viselsko-oderskou operaci, tak bylo i největším německým fanatikům zřejmé, že „Rusové“ mohou být v Olomouci ve velmi krátké době. V této době již ale iniciativu přebírali alespoň v kulturní oblasti olomoučtí Češi. Právě dr. Vybíral, posílený již tím, že v letech 1943–1944 zajistil pro nejcennější sbírky Studijní knihovny relativně bezpečné úkryty, upozorňoval, že olomoucká radnice (vládním komisařem byl v letech 1942–1945 dr. Julius Schreitter)²¹ je bezstarostná, že neurčuje termíny

¹⁹ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 4, inv. č. 12 (korespondence).

²⁰ NOVOTNÝ, Lubomír: *Inter arma silent musae aneb Poslední týdny války a ochrana historického fondu Studijní knihovny v Olomouci*. KROK, 13, 2016, č. 1, s. 24–27.

²¹ Za okupace nestál v čele města starosta, ale vládní komisař. Schreitter, rodák z Kadaně, uměl bezvadně česky, choval se v kontextu doby korektně, viz SPÁČIL, Vladimír – TICHÁK, Milan:

k případným přesunům knih, kroky k ochraně fondů, jejich přesunu, rozdělení apod. Dne 12. února 1945 se uskutečnila v kanceláři městského magistrátního rady dr. Zdražila schůzka, jíž se účastnil i prof. Dr. Karl Friedrich Kühn, „přesvědčený nacist, profesor architektury a za okupace přednosta brněnského památkového ústavu“,²² a dr. Robert Smetana z olomouckého městského muzea. Přítomnost významného nacistického kulturního pohlavára značila, že situace je z německého hlediska opravdu vážná. Dr. Vybíral zmínil, že již před měsícem upozorňoval na olomoucké radnici, že nepovažuje „dosavadní bezpečnostní opatření za postačující“, přičemž za měsíc nebyly učiněny žádné další kroky. Vybíralovy návrhy na ochranu fondů byly schváleny a vztah mezi okupantskou správou, českou protektorátní správou a odpovědnými pracovníky v kulturních organizacích v Olomouci naznával změn. Tón toho, co se musí udělat, udával ředitel Studijní knihovny.²³

V polovině března 1945, to se již bojovalo na Ostravsku a Opavsku, byla uspořádána na olomoucké radnici v pracovně „Oberbürgermeistera“ a přímo ve Studijní knihovně další schůzka. Na poradách byli účastni vedle olomouckého vládního komisaře Schreittra, přednosta prof. Karl Friedrich Kühn, ale také představitelé všech významných moravských paměťových institucí od ředitele brněnské univerzitní knihovny dr. Huberta Schiela, Josefa Dosoudila z brněnského archivu,²⁴ kanovníka Františka Tomašтика zastupujícího olomoucký kapitulní archiv, dr. Roberta Smetany zastupujícího olomoucké městské muzeum až po katolického kněze dr. Julia Klitznera, jenž zastupoval archiv města Moravská Ostrava.²⁵ Hlavním bodem jednání byla otázka, co vyplývá pro paměťové instituce z nařízení, že Olomouc byla prohlášena pevností. Dosavadní protiletecká opatření se nezdála již vyhovujícími. Ředitel dr. Bohuš Vybíral docílil toho, ač významná část partnerů, s nimiž musel vyjednávat, byli pravověrní nacisté, že všechny jeho kroky, jež učinil, byly schváleny. Podařilo se mu odvrátit i nebezpečné návrhy na to, aby nejcen-

V čele města Olomouce: správa města a její představitelé v průběhu staletí. Olomouc 2018, s. 58–59.

²² BRUMMER, Alexandr – KONEČNÝ, Michal. *Brno nacistické: průvodce městem.* Brno 2013, s. 128.

²³ ZAO-OL, fond VKOL, kart. 128, inv. č. 578 (záznam o poradě konané dne 12. února 1945 v úřadovně městského magistrátního rady Dra Zdražila).

²⁴ Po válce odsouzeném mimořádným lidovým soudem k patnácti letům odnětí svobody, viz *Dosoudil, Josef, 1885–asi 1955*. In: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/270062?locale=cs> [cit. 16. 11. 2018].

²⁵ Klitzner, rodák z Doupova v Čechách, působil na Moravě teprve od roku 1942. Jeho kulturně-historická činnost byla silně poznamenána nacistickou ideologií, viz *Klitzner, Julius, 1909–1945*. In: <https://biblio.hiu.cas.cz/authorities/268670?locale=cs> [cit. 2018-11-16].

nější části středověkého fondu byly transportovány například do Jindřichova Hradce apod.²⁶

Díky jeho horečné aktivitě v posledních měsících války se mu podařilo umným vyjednáváním s německými okupačními složkami, a samozřejmě i díky tomu, že v Olomouci se nebojovalo tak urputně jako například v Brně, ochránit historický fond Studijní knihovny a převést jej do mírových dob. Na konci nacistického režimu využil Bohuš Vybíral naplno svých diplomatických schopností. Brilantní znalost němčiny, dlouholeté společenské vazby s českým i německým kulturním a politickým světem v Olomouci a na Moravě, jeho vnější konciliantnost a zároveň vytrvalost vedly k tomu, že se mu podařilo prosadit vlastně vše, co navrhoval. Vybíralova hra s veřejnou mocí v poslední fázi protektorátního režimu skončila úspěšně. Knihovna přečkala okupaci po personální a věcné stránce téměř bez úhony.

3 Po válce – Košický vládní program a revize kulturní politiky

Rok 1945 byl předělem v životě české společnosti, předělem v životě Bohuše Vybírala, ale především předělem v kulturní politice obnoveného československého státu. Kontinuita s první republikou existovala v obnoveném Československu pouze v osobě prezidenta Beneše, jinak byl od května 1945 stavěn nový stát. Právě v oblasti kultury mělo dojít k dalekosáhlým reformám, které již za okupace, ale jen rámcově a v náznacích, zmiňoval domácí odboj.²⁷

Za březnových moskevských jednání exilové londýnské vlády, moskevských československých komunistů a zástupců Slovenské národní rady došlo k dohodě, jež vytyčila poprvé společné kroky v oblasti kultury pro první vládu národní fronty. Košický vládní program stanovoval v článku XV. první kroky, jež bude nutno učinit v osvobozené vlasti. Vedle klasických defašizačních a denacifikačních opatření se formuloval program čistoty, a to ve smyslu personálním i věcném. Týkalo se to i knihoven. Náhrada vyřazených nebo zničených knižních fondů měla pocházet z fondů zrušených německých kulturních a vzdělávacích institucí. Právě přebírání, popisy, soupisy konfiskovaného německého majetku, jeho uskladnění a ochrana, následně redistribuce,

²⁶ ZAO-OL, fond VKOL, kart. 128, inv. č. 550 (záznam o poradě svolané na pátek dne 16. 3. 1945 v pracovně Oberbürgermeistera a ve Studijní knihovně); Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 12 (deník, zápis zde dne 16. 3. 1945).

²⁷ Zásadní byl v tomto ohledu dokument *Za svobodu do nové Československé republiky*, tiskem vyšel v roce 1945, viz BENEŠ, Karel Josef (ed.): *Za svobodu do nové Československé republiky: ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939–41*. Praha 1945.

to vše bylo během prvních měsíců a vlastně během celé třetí republiky jedním ze tří základních úkolů tehdejší Studijní knihovny (od roku 1946 Univerzitní) v Olomouci, v jejímž čele stál dr. Bohuš Vybíral již 27 let. Košický vládní program taktéž zřetelně nastiňoval, že přichází hluboká a radikální revize prvorepublikového kulturního programu. „Nová doba a nové mezinárodní postavení Československa vyžadují neméně ideologickou revizi jeho kulturního programu: Bude provedena důsledná demokratizace, a to nejen umožnění co nejširším vrstvám přístupu do škol i k jiným pramenům vzdělání a kultury, ale i v ideovém směru: V zlidovění samého systému výchovy i povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu a národu [...]. Bude provedena revize našeho poměru k německé a maďarské kultuře odhalováním reakčních jejích prvků ve všech oborech. Bude zesílena slovanská orientace v naší kulturní politice [...]“.²⁸

Bohuš Vybíral, předválečný agrárník, člověk činný a aktivní v regionální politice, ovlivňující kulturní aktivity na zemské a národní úrovni a ve vztahu k Jugoslávii (speciálně Slovinsku) i na úrovni mezinárodní, hleděl do poválečné doby se smíšenými pocity. Okupační zážitek v ředitelské funkci i zkušenosti z běžného života jej vybavily nevyvratitelným názorem na německou otázku a její řešení v Československu. Na druhé straně náležel k lidem konzervativního zaměření, nesocialistům a antikomunistům, tedy muselo mu být jasné, že příchod osvobozené armády z východu bude znamenat ve veřejné atmosféře značné změny. Košický vládní program na druhé straně sliboval posílení slovanské orientace i v kulturní politice a ideologii, což kvitoval a byl ochoten sdílet s pozitivními očekáváními. Velmi ovšem záleželo na tom, co nakonec bude pojem „slovanská orientace“ v kultuře značit. Neexistoval pro něj jednoznačný důvod k pesimismu, věřil, že se svými zkušenostmi, zásluhami a se schopností souznít, spolupodílet se nebo vyjít s téměř každou mocí, to dokáže i po druhé světové válce. Obzvláště, když se jednalo o moc národně českou, na níž se podílely společenské vrstvy vycházející z obdobných myšlenkových pozic jako Vybíral (lidovci a národní socialisté).²⁹

²⁸ SOUKUP, Jaroslav (ed.): *Cestou Května: dokumenty k počátkům naší národní a demokratické revoluce: Duben 1945–květen 1946*. Praha 1975, s. 48–49.

²⁹ Komplikovanost politické situace, již si uvědomovalo málo lidí, dosvědčuje častá veřejná výzdoba tvořená především portréty Beneše a Stalina. Tato nesourodá dvojice zdobila i prostory Studijní knihovny. V den prezidentových 61. narozenin 28. 5. 1945 žádal přednosta Vybíral u sochaře Josefa Hladíka dodání „bust presidenta Beneše a maršála Stalina v době co nejkratší“. ZAO-OL, fond VKOL, kart. 129, inv. č. 708.

4 Po válce – péče o konfiskovaný německý majetek³⁰

Pomineme-li primární tedy poválečné úkoly spojené s obnovením běžného provozu, zajištěním deponovaných částí fondů, prostorovým rozšířením knihovny a resystematizací, tak základním úkolem prvních týdnů a měsíců bylo zajištění německých soukromých a veřejných knihoven. Tato otázka náležela k zásadním celostátním, poválečným úkolům vůbec. Z dosavadních výzkumů se jeví, že v české společnosti nepanoval mezi vlastně všemi společenskými, vzdělanostními, majetkovými, věkovými složkami, konsenzuálnější prvek, než vypořádání se s německou otázkou formou vysídlení a konfiskací německého majetku. S tímto úkolem plně souzněl i Bohuš Vybíral a ve své pozici k němu přistupoval s plnou odpovědností a věnoval mu především v roce 1945 nejvíce pracovního času.³¹ Tyto aktivity byly rámcově vymezeny v dekretech prezidenta republiky č. 5, 12 a 108/1945 Sb.³² Zásadním právním předpisem z hlediska ochrany kulturního majetku bylo i přijí-

³⁰ Podrobně ke konfiskacím německých knihoven hlavně v Čechách viz STROUHALOVÁ, Marcela: *Knihy znovu nalezené: konfiskované knihy po druhé světové válce ve správě NK ČR*. Praha 2016.

³¹ Vybíral je jednou z typických ukázek člověka, jenž byl minimálně trilingvní, studoval ještě za monarchie ve Vídni, v hlavním městě mocnářství působil ve studentských a národních spolcích, znal velmi dobře německou literaturu i kulturu a přesto následkem henleinovské politiky a především německého (nacistického) teroru za druhé světové války zcela akceptoval princip konce soužití mezi Němci a Čechy v českých zemích. Vybíral bedlivě sledoval proces vysídlování na severní Moravě (Oskava, Dlouhá Loučka, Libina ap.) nejen po stránce technické, ale i v rámci procesu, jenž například Petr Hlaváček nazýval vnitřní kolonizací, při níž docházelo k podmanění krajiny a kulturnímu převratu. Viz HLAVÁČEK, Petr: *Pohraničí: československá (vnitřní) kolonie 1945–1960*. In: BARTLOVÁ, Milena (ed.): *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní a národní identity*. Praha 2017, s. 202–229. Vysídlení nazýval zcela v souladu s dobovou terminologií odsunem a považoval jej za „zcela spravedlivou odplatu za cynickou zradu, kterou se na nás tak těžce provinili Němci“. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 18 (deník, zápis zde dne 21. 8.). Když v únoru roku 1947 navštívil severomoravský Šternberk, byl zděšen stavem města, v němž před válkou žilo 15 000 lidí, nyní tam pobývala necelá třetina dosídlelců, navíc v poničených domech, ve městě se rozmohlo všeobecné opilství, přesto si do deníku poznamenal: „Jediná potěšitelná věc: neviděl a neslyšel jsem v té bývalé baště německví jediného Sudeťáka.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 19 (deník, zápis zde dne 16. 2. 1947).

³² Dekrety číslo 12 z června roku 1945 a 108 z října 1945, na rozdíl od dekretu číslo 5, jenž byl vydán již 23. 5. 1945, byly již konfiskačními. Přesto se do knihovny začaly německé knihovny svázet již od května, tedy před vydáním konfiskačních právních předpisů, a okamžitě se přistoupilo ke katalogizaci, de facto se s nimi zacházelo jako s konfiskáty. Viz Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 13 (deník, zápis ze dne 23. 5.). Základní přehledovou sbírku dekretů prezidenta republiky tvoří stále edice JECH, Karel – KAPLAN, Karel (ed.): *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945: dokumenty*. Brno 2002. Dále především práce Jana Kuklíka.

tí zákona o národní kulturní komisi č. 137/1946 Sb., jenž reagoval na často tristní situaci v zacházení s kulturními hodnotami. Právě pro oblast zámeckých knihoven se založení národní kulturní komise stalo alespoň částečně záchranným faktorem. Osídlovací úřady a Fond národní obnovy nezvládaly zajištění mobiliáře zámků, knihy stály často až na konci priorit.³³

Od květnových dnů se i Vybíral setkával v Olomouci, na střední i severní Moravě a ve Slezsku se ztrátou kulturních hodnot, počínaje ničením soukromých knihoven v měšťanských bytech, přes rozkrádání knihoven veřejných institucí (škol, soudů apod.) až po obzvlášť palčivou otázku zámeckých knihoven, v jejichž fondech se často skrývaly i vzácné rukopisy či prvotisky. Téměř každodenní jednání, telefonické urgencye, výzvy přes noviny či korespondence s národními výbory, správními komisemi, stanicemi SNB, ale i Vybíralovými známými či zcela běžnými lidmi, kteří upozorňovali na katastrofální stav knihoven v oblastech s vysídlovaným obyvatelstvem, zaplňovala jeho pracovní diář.³⁴ I v těchto měsících musel Vybíral osvědčit své vyjednávací schopnosti.³⁵ Jelikož byl povahou nevybušný, politicky neangažovaný, neměl mnoho nepřátel a především knihy patřily na první místo zájmu, tak systémem urgencí, ale i z vlastní vůle činěných opatření se mu podařilo do Olomouce převést desítky tisíc konfiskovaných německých

³³ Vedle kulturní obce vznik speciálního kulturního orgánu prosazoval již od léta 1945 prezident Beneš. Viz UHLÍKOVÁ, Kristina: *Zestátněné památky v Československu, metody jejich zabezpečení a koncepce jejich využití*. In: BARTLOVÁ, Milena (ed.): *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní a národní identity*. Praha 2017, s. 217–229.

³⁴ V archivu VKOL uloženém v Zemském archivu Opava, pobočka Olomouc, nalezneme desítky zpráv městskému národnímu výboru v Olomouci, jeho kulturnímu oddělení, se soupisy zajištěných německých knihoven ze soukromých bytů především z Olomouce. Národní výbor nevěnoval této problematice velkou důležitost a víceméně nechal Vybíralovi v těchto aktivitách volnou ruku. Vybíral navrhoval, určoval kroky, způsob nakládání se zajištěnými knihami, prozatímní vyloučení knihoven ze svozů, pokud dosavadní majitelé měli šanci na návrat československého státního občanství apod. Olomoucký národní výbor Vybíralovým návrhům zpravidla souhlasně a bez výhrad přisvědčil. Viz ZAO-OL, fond VKOL, kart. 129, inv. č. 819 (oznámení NV hl. města Olomouce pro Studijní knihovnu apod.).

³⁵ Již 14. 5. 1945 zaslal Vybíral příspěvek na olomoucký městský Národní výbor, v němž upozorňoval, že: „[...] v bývalých německých bytech zůstalo mnoho knih, namnoze velice cenných, které nejsou zajištěny. Je mezi nimi nesporně mnoho svazků, které jsou majetkem studijní knihovny, tedy státního ústavu, které německí vypůjčovatelé v poslední době už pro evakuaci neodevzdali [...] nabízím národnímu výboru tuto službu našeho ústavu: Poněvadž máme na nějakou dobu dosti volného místa a stačili bychom i na potřebnou práci, byli bychom ochotni převzít všecek knižní materiál z bývalých německých bytů do zatímní úschovy v studijní knihovně, pořídili bychom stručné seznamy, popř. bychom celý materiál i roztříbili podle jeho obsahu a ceny [...]“. Viz ZAO-OL, fond VKOL, kart. 129, inv. č. 685 (zpráva pro NV).

knih.³⁶ Vždyť již v červenci 1946 evidovala tehdy již Universitní knihovna v Olomouci celkem 95 200 svezných německých knih a to celá akce zdaleka nekončila.³⁷ V této zásadní otázce poválečného Československa – vysídlení Němců a zajištění jejich majetku, dr. Vybíral zcela souzněl s poválečnou ideologií, plně se zapojil do organizačních procesů týkajících se kulturních otázek a stejně jako na konci protektorátu, ani nyní nebyl pouze pasivním příjemcem rozkazů, ale naopak operativním vytyčovatelem úkolů, člověkem, jenž v Olomouci, na střední a severní Moravě manažersky zaštiťoval a organizoval záchranu německých knihoven.³⁸

5 Pojetí knihovnictví a osvěty v třetirepublikovém Československu a role Bohuše Vybírala

Již v době prvorepublikového Československa plnily knihovny vedle klasických vypůjčních služeb i roli v oblasti vzdělávání a kulturní politiky. Nejširším slova smyslu osvěty. Osvěta se stala jistým způsobem hlavní životní náplní Bohuše Vybírala. Bezdětný ředitel Studijní knihovny se mohl naplno věnovat svým zájmům, jež propojil s osvětou.

Poválečný diskurz v oblasti kultury, užším smyslu osvěty a knihovnictví a jejich role v Československu, byl na jedné straně jednoznačně prosocialistický, na druhé straně bylo vnímání tohoto pojmu chápáno nesmírně široce. Část společnosti hlásící se po válce k prezidentu Benešovi a nemarxistickým stranám národní fronty rozuměla slovu socialismus benešovsky. Sám prezident to nejednou shrnul ve svých textech. Například v lednu 1946 na stránkách Burianovy Kulturní politiky analyzoval poválečnou dobu jako čas, kdy se politická demokracie rozšiřuje i do sféry sociální a hospodářské, přičemž tento proces někoho děsí a budí obavy: „[...] že to skončí po nějaké době boje s dnešní společností buržoasní stejně tak, jako to skončilo se společností feudální. To je ovšem možno. – Chtěl bych však k tomu přesto dodat zatím

³⁶ Podrobný popis metod a způsobů práce Vybírala, jeho vztahů vůči veřejné správě apod. viz NOVOTNÝ, Lubomír: *Knihovna v době třetí republiky*. In: KORHOŇ, Miloš – VINTROVÁ, Tereza (ed.): *Chrám věd a múz: dějiny Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc 2016, s. 213–219.

³⁷ ZAO-OL, fond VKOL, kart. 132, inv. č. 2816 (zpráva o stavu ÚKOL).

³⁸ Vybíralova „svozová“ cesta byla asi v dané době jedinou možnou. Knihovník, heraldik, archivář Bohumír Lifka se v časopise Vyšehrad vyslovoval v případě zámeků spíš pro to, aby knihovny zůstávaly na svých místech, kde jsou spojeny s geniem loci, svázet se dle něj měly jen unikáty a cimélie. Nyní vše závisí na „dobré vůli a osvíceném pochopení prováděčů presidentských dekretů“. Viz LIFKA, Bohumír: *Zámecké knihovny*. List pro křesťanskou kulturu, č. 4, 17. 10. 1945, s. 6–8.

jen toto: I buržoasní společnost, zprvu feudální společností tak nenáviděná, byla po svém plném vstupu do života velikým kulturním, sociálním a hospodářským pokrokem, stejně jako má být pro dobu příští pokrokem nová lidová demokracie, a také dnešní vývoj od demokracie buržoasní k demokracii opravdu lidové půjde v každé zemi svou vlastní přijatelnou cestou a jejími vlastními methodami a bude se dít zase jen postupným, a někde velmi povolným tempem, v němž se budou moci jednotlivé vrstvy obyvatelstva dobře novým poměrům postupně přizpůsobovat. Je to tudíž všechno vývoj přirozený a logický. A jistě bude trvat celá dlouhá desetiletí [...]. To chápe především velmi dobře dnešní Sovětský svaz a jeho vláda, která se připravuje na velmi dlouhou spolupráci s dnešními velmocenskými buržoasními demokraciemi“.³⁹ Tedy neideologické linii postupného pokroku k sociální spravedlnosti, vyrovnávání rozdílů ve společnosti, hledání konsenzu a kompromisu ve všech klíčových společenských otázkách. Socialismus je zde synonymem reformované, prohloubené, rozšířené klasické demokracie. Ovšem bez adjektiva liberální, jelikož Beneš a drtivá část jeho současníků přijala názor, že „liberální společnost je teoreticky i prakticky překonána, že jsme na přelomu z jedné společenské fáze do nové, že hledáme nové společenské formy budoucnosti“.⁴⁰ V kulturní oblasti tyto myšlenky naprosto sdílel romanista a literární kritik Václav Černý. V jím řízeném Kritickém měsíčníku v textu *Mezi Východem a Západem* z roku 1945 jasně říkal: „Východ nebo Západ? Ani: Západ místo Východu, ani: Východ místo Západu. Ale: Východ i Západ. Se Západem musíme stůj co stůj udržet živý a zúrodnující duchovní styk, neboť jsme západním národem svou prastarou kulturou, a přervat toto odvěké spojení znamenalo by upadnout v krizi duchovní bezradnosti a mátožnosti, bez pevných základů. S Východem máme svůj styk vystupňovat na nejvyšší míru, nesmí nám ujít ani jediný z plodných jeho podnětů, ani částička jeho bohatství. Východ i Západ, abychom byli sami co nejinformovanější, co nejbohatší [...], protože se nesmíme ostýchat pokládat se za zrcadlo celého světa a jeho střed [...], a to předpokládá širý, svobodný výhled na všechny světové strany, okna otevřená všem průvanům ducha. To je první předpoklad toho, aby naše kultura, zůstávajíc českou, byla i v budoucnosti taková, jakou ji vídaly nejlepší naše doby: ne pouze západní – ne pouze východní – vskutku lidská!“⁴¹

Prokomunisticky orientovaná část společnosti rozuměla termínu socialismu jinak. Nikoliv jako fázi ve smírném pojetí vývoje, ale epoše, která bude

³⁹ BENEŠ, Edvard: *Leninismus a vývoj v poválečné Evropě*. Kulturní politika, č. 14, 18. 1. 1946, s. 1–2.

⁴⁰ BENEŠ, Edvard: *Přednášky na Univerzitě Karlově: 1913–1948*. Praha 1998, s. 90.

⁴¹ ČERNÝ, Václav: *Mezi Východem a Západem*. Kritický měsíčník, 6, 1945, s. 73.

zcela novou. Ovšem i zde byla množina názorů velmi široká – tvořená lidmi od dogmatiků typu Arnošta Kolmana či Ladislava Štolla až po svobodné duchy typu Vincence Kramáře apod. Další z těchto nezávislých osobností, Jindřich Chaloupecký, za třetí republiky redaktor *Listů*, měsíčníku pro umění a filosofii, považoval všechny konvergenční a konsenzuální ideje za zcela mylné. Není dle něj střední cesty: „[...] Není smíru mezi světem starým a novým [... Je to] velická vlna života, která nemůže chtít méně než všechno, je to nesmírná energie lidství, která třeba svým výbuchem zničí všechno okolo sebe, ale která vybuduje ze sebe novou společnost, nové dějiny a novou kulturu.“⁴² Jeho analytický text z prvního čísla *Listů* těsně před volbami v květnu 1946 je jistým způsobem mimořádným a jedním z nejdůležitějších pro kulturně-ideologický diskurz třetí republiky. Stál zdánlivě uvnitř komunistického tábora, ale zároveň jinde, benešovské ideje odmítal, ale nic mu nebylo vzdálenější než dogmatismus: „Smiřovačky, podnikané ať z jakkoli ušlechtilé pohnutky, které chtějí zahladit či zastřít, co na pohled rozbíjí naši dobu v rozryvný svár tendencí tak rozmanitých a neslučitelných, jsou pouhou slabostí. Nikoli otupením a smírem, nýbrž posledním vyvedením protiklady se mohou vybit v onu syntesu, jež je tvůrčím aktem a jež proto nic neukončujíc, děj znovu otvírá.“⁴³

Někde mezi těmito póly se formovalo třetirepublikové pojetí knihovnictví a osvěty. Oba tyto póly byly navíc spojeny důrazem na termíny, jimiž byly efektivita, plánování, účelnost, kulturní odpovědnost, veřejný zájem, regulace, odstranění anarchie.⁴⁴ Jedním z hlavních rysů moderního knihovnictví byl požadavek angažovanosti. Knihovnictví už nemělo být do sebe uzavřeným, ale naopak otevřeným oborem, jenž měl plně prezentovat všechny dobové trendy (slovanství, oslava Sovětského svazu, popularizace národní literatury): „[...] knihovník nemůže se uzavřít ve své odbornictví, vidíme, jak musí i politicky myslet a jak musí se stále učit chápat své poslání co nejšířeji. Proto můžeme a musíme mluvit o slovanské knihovnické politice jako o věci samozřejmé a nám známé daleko dříve, než požadavek politické vý-

⁴² CHALOUPECKÝ, Jindřich: *Konec moderní doby*. Listy. Měsíčník pro umění a filosofii, 1, 1946, č. 1, s. 12.

⁴³ Tamtéž, s. 23.

⁴⁴ Kritická analýza třetirepublikového diskurzu v oblasti knihovnictví a osvěty by zřetelně prokázala, že politický, hospodářský a do značné míry i kulturní liberalismus byl zcela zavržen téměř všemi dobovými aktéry. Typickým příkladem může být kniha Václava Mikoty *Kulturní dvoulетка a knižní trh*. Viz MIKOTA, Václav: *Kulturní dvoulетка a knižní trh*. Praha 1946. Obecně pro kulturní oblast viz DRÁPALA, Milan: *Zavržení liberalismu v Čechách a Helena Koželuhová. K ideologickému profilu poválečné republiky (1945–1948)*. Soudobé dějiny, 6, 1999, č. 1, s. 7–44; o liberálních a konzervativních solitárech viz Týž: *Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. Praha 2000.

chovy byl jasně přesně vytčen,“ jak psal v časopise *Knihovna* v roce 1945 Josef Bečka.⁴⁵ Diskurz formoval myšlení, přemýšlení, chování společnosti. Podoby a konstrukce diskurzů vymezovaly mantinely pro dobové jednání a chování aktérů. Nebo řečeno s Haydnem Whitem: „[...] diskurs má ustanovit půdu, na níž se rozhodne, co bude bráno jako fakt v diskutovaných záležitostech a jaký režim chápání bude pro takto ustanovená fakta nejvhodnější.“⁴⁶ Knihovník a osvětář měli být dvoujedinou osobou.

Tuto premisu Vybíral po celý život naplňoval, tedy formálně třetirepublikové požadavky na pracovníka knihovny splňoval. Nicméně obsahově setrval, ať již uvědoměle nebo ze setrvačnosti, na myšlenkových schématech první republiky. Bohuš Vybíral stál názorově, vzděláním, zkušenostmi či společenským postavením jednoznačně na straně konzervativních složek společnosti za třetí republiky. Konzervativci jeho typu neměli v politice vlastně své reprezentanty, neměli oporu ani v hospodářské či kulturní sféře, proto byli nuceni akceptovat politiku prezidenta a hlavně národních socialistů, kteří se postupem času profilovali v hlavní názorové oponenty komunistů. Vybíral tedy sdílel názory těchto politických sil, ač sám byl ke společenské a politické realitě skeptičtější.⁴⁷

Stejně jako v oblasti konfiskační legislativy, tak i v oboru osvěty sehrál z právního hlediska ústřední roli právní předpis prezidenta republiky. Jím byl dekret č. 130/1945 Sb. o státní péči osvětové. Ve smyslu § 1 se jednalo o „soustavnou kulturní a státně-politickou výchovu lidu“.⁴⁸ Základním organizačním nástrojem se staly osvětové rady místně a vertikálně příslušné k danému národnímu výboru. Právě v osvětových radách měli hrát hlavní úlohu „pracovníci kulturních, odborových a zemědělských organizací a institucí“.⁴⁹ Z logiky věci nemohlo Vybírala, jakožto ředitele významné národní kulturní organizace a dlouholetého lidově výchovného pracovníka, začlenění do okresní osvětové rady minout. Působil v rámci okresní osvětové rady

⁴⁵ BEČKA, Josef: *Slovanská knihovnická politika*. Knihovna, 1, 1945, č. 1, s. 6.

⁴⁶ WHITE, Hayden: *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*. Praha 2010, s. 12.

⁴⁷ Působily na něj i vnější faktory. V prvé řadě blízké přátelství s o generaci staršími olomouckými přáteli MUDr. Mauricem Remešem a lékárníkem Karlem Otrubou, s nimiž jej spojovaly intelektuální vazby a silná religiozita. Především hluboce konzervativní Remeš byl z poválečného vývoje velmi zahořklý a vzájemný každodenní styk a respekt, jenž Remeš vyzařoval, měly na Vybírala jistě vliv. Nicméně jeho soukromé poznámky a veřejné chování nesly během třetí republiky ambivalentní znaky. V jednom z poúnorových kádrových dotazníků uvádí, že se stal v roce 1947 řadovým členem národněsocialistické strany. Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 3, inv. č. 6.

⁴⁸ JECH, K. – KAPLAN, K. (ed.): *c. d.*, s. 884.

⁴⁹ Tamtéž.

(dále OOR) jako okresní knihovnický inspektor v sekci lidově výchovné vlastivědy, jejímž hlavním cílem bylo obnovit v pohraničí české názvosloví: „[...] nejen u názvů obcí, ale i u polních tratí, rybníků, potoků atd. Ve vnitrozemí podnikněte revisi všech místních jmen, pokud jejich jména byla poněmčena,“ psalo se v osvětových pracovních programech.⁵⁰ Vybíral si velmi dobře uvědomoval, že sepětí Čechů s nově osídlenými místy bude nesmírně těžké. Znal severní Moravu, znal místní Němce, tušil, že emocionální porozumění a znalost míst bude Čechům chybět.⁵¹ Vybíralova pracovitost se plně projevila ve všech kulturních a osvětových aktivitách třetí republiky. Pracoval nejen v osvětové radě, ale i v kulturní komisi Ústředního národního výboru hlavního města Olomouce (v komisi s ním seděla tehdejší olomoucká kulturní elita – sochař Aljo Beran, muzejník a muzikolog Robert Smetana, ředitel divadla Julius Lébl, rusista Bohuslav Ileš ad.) a především se podílel na činnosti Dobrovského vyšší lidové školy v Olomouci. V rámci této školy držel několik přednáškových cyklů, např. *Z dějin olomouckého divadla, Jugoslaviie. Dějepisný a zeměpisný obraz* apod.⁵² Každý měsíc v letech 1945–1946 absolvoval na střední Moravě průměrně pět přednášek, jejichž témata byli Jihoslované, národopis, výtvarné umění, divadlo apod.⁵³

V rámci osvěty ve třetí republice byla navíc knihovnám vyčleněna ústřední pozice. Osvětové rady měly odstranit kulturní roztržičnost, což bylo jedním z hlavních cílů poválečných úprav ve všech společenských oblastech vůbec. S odstraněním roztržičnosti šla ruku v ruce větší kontrola. Osvětové rady zřizovaly osvětové školy, domy osvěty apod. Pokvětnové Československo mělo být státem pečujícím a lidovým, mělo mít ve všech společenských oblastech větší vliv, jenž měl být využit ve prospěch lidu. Osvěta se měla stát systémovým prvkem, důležitým společenským zájmem. „V moderním státě, který se nazývá státem kulturním a socialistickým, nelze budovat osvětu jen na starovlasteneckém idealismu a kulturně-charitativní svépomoci slabých jednotlivců, ani osamocených obcí.“⁵⁴ O tom, že osvěta dobově zaujímala důležitou pozici ve veřejné diskusi, svědčí i zmínka v programovém prohlášení první Gottwaldovy vlády, tedy Budovatelském programu, v němž v oblasti školské a kulturní politiky premiér promluvil o „intenzivním pro-

⁵⁰ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 3, inv. č. 1.

⁵¹ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 18 (deník, zápis zde dne 22. 8. 1946).

⁵² Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 3, inv. č. 1.

⁵³ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 10, inv. č. 14 (sešit se zevrubným seznamem jeho proslavů a přednášek 1946–1950).

⁵⁴ GAWRECKI, Drahoslav: *O výstavbu lidového knihovnictví*. Ostrava 1946, s. 42.

vádění všeobecné lidové výchovy jakožto důležitého činitele při výstavbě státu a při snaze o dosažení demokratické vyspělosti širokých vrstev našeho lidu“.⁵⁵ S postupujícími roky a zostřováním politické situace se i pole osvěty stávalo ideovým bojištěm mezi nekomunisty, kteří se stavěli za osvětu ve smyslu masarykovsky vzdělávacím, naopak komunisté ji mínili užívat k proměně myšlení a podpoře komunistické doktríny. „Osvěta se měla stát specifickým pomocníkem ‘očisty’ a důležitým nástrojem při budování nového lidovědemokratického řádu.“⁵⁶ Přestože slova v osvětovém zákoně (dekretu) první a třetí republiky příliš odlišná nebyla, tak se měnila především sémantika. Zlidovění, demokratizace, pokrok, to vše neslo již jiný význam, což část společnosti, jež zažívala profesní vrchol za první republiky, dobře nepochopila. Vybíral stále rozuměl osvětě jako vzdělávání,⁵⁷ nikoliv jako nástroji skryté propagandy jedné ideologie.⁵⁸ Byl sice vychováván v pozitivistickém duchu sklonku 19. století, v důrazu na drobnou práci vzdělávání, tedy na činnosti, jež se v době jeho dospívání a mládí kryly se slovem „pokrok“, ale v letech 1945–1948 se proměňovalo, i když často velmi skrytě, vše.⁵⁹ V ústředním knihovnickém časopisu Knihovna to Bohuslav Kratochvíl vyjádřil jasně: „Staré liberalistické představy o omezeném působení státu v oblasti kultury a osvěty jsou překonány. Na jejich místo nastupuje nová moderní koncepce, vycházející z principu přirozeného práva každého na vzdělání a na kulturu [...]. Jde o demokratisaci a socialisaci kultury – konkrétně – o takovou úpravu školské

⁵⁵ *Budovatelský program Gottwaldovy vlády: [předneseno předsedou vlády Klementem Gottwaldem v Ústavodárném Národním shromáždění dne 8. července 1946]*. Praha 1946, s. 24.

⁵⁶ NENIČKA, Lubomír: „Vychovávat a přetvářet.“ *Osvěta v poválečném Československu a její role při správě Slezska*. In: MALÝ, Ivan a kol. (ed.): *Společnost a kultura v českých zemích 1939–1949*. Praha 2013, s. 256.

⁵⁷ Lidová výchova, tedy osvěta, pro něj znamenala to, co se naučil za studentských let ve Vídni. Tedy mimoškolní „působení na dospělé obyvatelstvo“, po Velké válce pracoval v osvětě v intencích Masarykova lidověvýchovného ústavu. K osvětě blíže POKORNÝ, Jiří: *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha 2003; JÍROVÝ, Zdeněk: *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha 2005.

⁵⁸ Navíc dobově byla situace zapeklitá i tím, že obrat ke konzervativnímu pojetí národní kultury akceptovali po roce 1938 téměř všichni. Tedy pokud se v osvětových programech propagoval onen klasický národněobrozený příběh, vzdělávat k národnímu prospěchu, potom vlastně i komunisté mohli být těmi „dědici velikých tradic českého národa“ a zdálo se to zcela přirozeným. Komunistický historik Jaroslav Kladiava napsal, že „měla i osvětová činnost upevňovat národní povědomí, národní hrdost, myšlenku československé státnosti a historické kontinuity“. Viz KLADIIVA, Jaroslav: *Kultura a politika (1945–1948)*. Praha 1968, s. 62.

⁵⁹ Z komunistického hlediska k osvětě viz ŠKODA, Kamil: *Dejiny osvěty v Československu 1918–1975*. Bratislava 1977.

a kulturní organisace, která by umožnila každému občanu přístup ke všem zdrojům vzdělání a kultury vůbec, ať již na půdě školy či mimo ni.⁶⁰

„Československý experiment“, jak byl poválečný systém u nás někdy nazýván na Západě, zkrachoval. S ním skončila fáze socializující či lidové demokracie, jak byl vnitřní režim předúnorové národní fronty označován. K jeho rysům, alespoň do léta 1947, ale mimo Prahu vlastně až do února 1948, náležel konsenzus. Ten po únoru nenalezneme ani v debatách knihovníků o knihovnách, knihovníků o kultuře, knihovníků o knize. Jedna z nejvýraznějších postav československého knihovnictví druhé poloviny 20. století, v této době úředník ministerstva informací, Jaroslav Lipovský v textu pod názvem *Výchova dospělých* otištěném v Kulturní politice v květnu 1948 napsal: „Únor 1948 zúčtoval se všemi sabotéry z ministerstev, z osvětových rad i z knihoven.“⁶¹ To již nebyl slovník a svět dr. Vybírala. Ten byl po celý život člověkem konsenzu.

6 Vznik Univerzity Palackého, role knihovny a jejího ředitele dr. Vybírala

Třetí zásadní aktivitou dr. Vybírala ve veřejném a profesním životě po květnu 1945 byla spolupráce na obnově univerzity v Olomouci. To byl úkol, na němž v Olomouci a na střední Moravě spolupracovali všichni bez rozdílu stranických křížek, všichni, ať už v jednotlivých stranách patřili k jakékoliv frakci. Nebylo, snad kromě požadavku na vysídlení Němců, otázky, jež by byla takovým společenským tmelem. Dr. Bohuš Vybíral sehrával v této oblasti výraznou úlohu, která není dodnes doceněna. Vzhledem k jeho kontaktům, jež si za dlouhou dobu ředitelování vytvořil v Praze jak v kulturní, tak i politické oblasti, velmi pomohl ke znovuzřízení vysokého učení. Společně s prvním rektorem Josefem Ludvíkem Fischerem, děkanem bohoslovecké fakulty Františkem Cinkem, ředitelem městského muzea Robertem Smetanou, lékařem Františkem Lédlem, studentskými aktivisty Zdeňkem Šprincem a Kunešem Sonntágem, dále politiky v čele především s prvním předsedou vlády a olomouckým rodákem Zdeňkem Fierlingerem (ČSSD), poslancem Oldřichem Johnem (ČSSD) náležel Bohuš Vybíral k těm, kteří tr-

⁶⁰ KRATOCHVÍL, Bohuslav: *Státní osvětová péče v lidové demokracii*. Knihovna, 1, 1945, č. 3, s. 81.

⁶¹ LIPOVSKÝ, Jaroslav: *Výchova dospělých*. Kulturní politika, č. 36, 28. 5. 1948, s. 4.

pělivým lobbováním, opakovanými cestami na ministerstva či předsednictvo vlády do Prahy apod. zajistili pro tento podnik podporu.⁶²

Již při listopadových návštěvách ministrů školství Zdeňka Nejedlého (KSC) a ministra pošt Františka Hály (ČSL) v roce 1945, Vybíral s Nejedlým „vzpomínal na jeho zájezdy do Olomouce (také na přednášku, kterou u nás proslovil, když jsem byl předseda a J. L. Fischer jednatelem zdejšího odb[oru] Filosofické jednoty); pak jsem ho stručně informoval o naší knihovně a požádal jsem ho, aby nám byl co nejvíce nápomocen, když ji chystáme pro nové poslání“.⁶³ Proměna Studijní knihovny v Universitní, což se nominálně stalo v roce 1946, se měla stát i hlubokým předělem v dějinách olomoucké bibliotéky. Vybíral se doslova upnul k tomu, že z olomoucké knihovny udělá po všech stránkách moderní ústav, jenž bude nejmodernější knihovnou v Československu. Za tímto účelem společně s Josefem Ludvíkem Fischerelem bojovali o výstavbu zcela nové budovy v prostoru chystaného kampusu ve Slavoníně. Na počátku roku 1946 byl Vybíral zvolen místopředsedou akčního výboru pro zřízení filozofické fakulty. Dne 15. března 1946 byli Vybíral společně s Robertem Smetanou a historikem Františkem Malinským, všichni zakládající členové a první vyučující na olomoucké filozofické fakultě, přijati premiérem Fierlingerem. Návštěva to byla velmi úspěšná. Na adaptaci knihovny získal Vybíral téměř 2 miliony Kčs. Po návštěvě předsedy vlády se pak olomoucká delegace zastavila u ministra Nejedlého, přičemž na margo této schůzky si Vybíral zapsal: „Až na plán založit kombinovanou fakultu filosof[icko]-pedagogickou jsme všechno prosadili.“⁶⁴

Fischer vědom si zásluh Vybírala, jeho odborných, manažerských kvalit a zkušeností, poté, co bylo potvrzeno, že se stane prvním rektorem obnovené univerzity, nabídl dlouholetému řediteli olomoucké knihovny na budoucí slavistice řádnou profesuru jihoslovanských literatur.⁶⁵ Pro Vybírala to byla jistá satisfakce za všechny ty roky, kdy pocítoval zmar, kdy chtěl neustále z města odejít, kdy pobyt v Olomouci považoval za promarněný čas. V poválečné době, která byla mimořádně hektická, se z ničeho nic před ním otvíraly velké možnosti osobního a profesního růstu a zároveň i povýšení

⁶² KONEČNÝ, Karel: *Univerzita Palackého v Olomouci 1945–1960*. In: URBÁŠEK, Pavel a kol.: Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990. Olomouc 2003, s. 147; Týž: *Lobbisté a vznik univerzity*. In: <http://archiv.zurnal.upol.cz/blog/blog-post/2014/02/17/lobbiste-a-vznik-univerzity-palackeho/> [cit. 2018-11-16].

⁶³ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 14 (deník, zápis zde dne 16. 11. 1945).

⁶⁴ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 15 (deník, zápis ze dne 15. 3. 1946).

⁶⁵ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 16 (deník, zápis z 28. 5. 1946).

role jím řízené bibliotéky. Politicky nebyl systém třetí republiky tím, co by si představoval pod pojmem plnohodnotný demokratický režim,⁶⁶ nicméně omezená pluralita zůstala stále ve všech oblastech zachována a jí se Vybíral snažil využít plnou měrou. Na řadě odpovědných míst setrvali či postoupili lidé, s nimiž se znal po dlouhé roky, jež vyznávali, když ne stejné, tak alespoň obdobné hodnoty, stále mohl uplatňovat svůj vliv. Navíc se v řadách členů nejmasovější politické strany poválečného Československa nacházely tisíce osob s úctyhodnou minulostí, vynikajícími lidskými i profesionálními kvalitami. Řada komunistů (nebo soupутníků v jejich názorovém táboře) imponovala. Nejtypičtější ukázkou tohoto tvrzení v olomouckém případě byla osobnost Josefa Ludvíka Fischera. Ke všem těmto lidem si Vybíral uměl nacházet cestu, uměl s nimi spolupracovat, získávat je pro své návrhy. Veřejná moc třetí republiky byla stále pestrá, mnohotvárná a v této konfiguraci se Vybíral stále mohl a uměl uplatnit.

I když budeme považovat vedení Studijní knihovny v Olomouci, jejíž hlavou dr. Vybíral po 30 let byl, za významnou odbornou i společenskou pozici, tak nástup na katedru slavistiky pro něj osobně znamenal asi nejvíc. Nejednalo se jen o další vzestup na společenském žebříčku, ale mohl se začít věnovat tomu, co bylo jeho srdci po celý život nejbližší. Tím byli Jihoslované, jejich jazyky a literatury.

7 Po Únoru

V prosinci 1946 zahájil dr. Vybíral na Filozofické fakultě Palackého univerzity čtení o jihoslovanských literaturách.⁶⁷ Od února 1947 mu minister-

⁶⁶ Velké rozpaky pociťoval ze způsobu očisty a nad lidovým soudnictvím. Sám byl opakovaně vystaven lžím, pomluvám a udáním od podřízeného ve Studijní knihovně JUDr. Horáka, a dokonce jej někdo udal, že měl být na seznamu fašistů z roku 1939, kvůli čemuž byl 26. 11. 1946 předvolán na olomoucký národní výbor. Nakonec se ukázalo, že šlo jen o shodu příjmení, ve skutečnosti na seznamu figurovalo jméno Karla Vybírala, jenž bydlel ve stejné ulici jako Bohuš Vybíral. Ten si k této kauze do deníku hořce poznamenal: „[...] tato historie, která mi způsobila 5 dnů těžké starosti, ukončena. Po výhrůžném anonym[ním] lístku z 1. X. 45, po řeči Kvapilové a nových výhrůžkách dra Horáka [...] musel jsem být připraven na jakékoliv křivé nařčení a všechny – zvláště nyní – pro mne katastrofální následky.“ Velmi se obával, že by se snad na poslední chvíli podařilo zhatit jeho nástup na univerzitu. Viz Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 9, inv. č. 16 (deník, zápis z 28. 5. 1946).

⁶⁷ Na první přednášku se dostavili jen dva studenti, což Vybíral ironicky glosoval slovy: „Kolegyně a kolegové, MŠO mě pověřilo konáním přednášek o jihoslovanském písemnictví na naší universitě. Stalo se to na návrh profesorského sboru filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, který měl na mysli povinnost zvýšeného zájmu celého našeho národa a tudíž také jeho vysokých škol na hlubším poznávání ostatních Slovanů [...]. Tato naděje – jak vidíte – nadob-

stvo ponížilo úvazek v knihovně o patnáct hodin, čímž zahájil pozvolný ústup z Univerzitní knihovny.⁶⁸ Vše pak urychlil Únor 1948. Vybíral nebyl sice postižen činností akčních výborů, ani v knihovně, ani na univerzitě, ale sám tušil, že s poučnou mocí už nebude moci spolupracovat nebo alespoň kohabítovat tak jako s režimem v letech 1918–1939 a 1945–1948. Na počátku září 1948 obdržel z ministerstva dopis, v němž stálo: „[...] vzhledem k tomu, že jste překročil 60. rok věku a nabytí zákonného nároku na úplné výslužné, hodlám Vás podle ustanovení §80 služební pragmatiky přeložiti na trvalý odpočinek“.⁶⁹

Ve veřejné oblasti mu zůstalo univerzitní působení v Olomouci,⁷⁰ které se dále rozrostlo na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity o přednášky srbochorvatské literatury v letech 1949–1951.⁷¹ Vedle výukové činnosti, hlavně kvůli zdravotním problémům, již další aktivitu nevyvíjel. Státní moc po něm nevyžadovala mnoho. Nedotkl se jej ani střet mezi státy věrnými Sovětskému svazu a Jugoslávii. Vybíral se věnoval vědě a akceptoval dobové požadavky – závazková hnutí apod. Například v roce 1950 „se zavázal k a) spolupráci při katalogisaci knihovny Slovanského ústavu PU [...], b) práci na československém slovníku, měsíčně 250 hesel [...], c) literární zájmy o Jihoslovan v olomouckých časopisech v letech 1848–1878 [...]“.⁷² Letní semestr roku 1951 již ale aktivně nepřednášel. Dlouhodobé problémy se srdcem vedly 25. dubna 1951 k jeho skonu.

8 Závěr

Vybíralovo parte obsahovalo slova, že zemřel „vládní rada v. v., pov. profesor filosofické fakulty Palackého university v Olomouci a filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, člen Slovanského ústavu v Praze atd.“.

ro zklamala, třebaže lze leccos omluvit pozdním začátkem našeho zápisu a nepřipraveností nebo bezradností prvních našich posluchačů.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 24.

⁶⁸ V září 1947 byl konečně po dlouhých tahanicích jmenován vrchním radou archivní a knihovnické služby, tentokrát s účinností od 28. 10. 1938. ZAO-OL, fond VKOL, kart. 132, inv. č. 3140.

⁶⁹ ZAO-OL, fond VKOL, kart. 174, inv. č. 34 (dopis z MŠANO z 2. září 1948).

⁷⁰ Seznam pověření ke konání přednášek, vedení seminářů a lektorských cvičení na Univerzitě Palackého v letech 1946–1951 je uložen v Archivu Univerzity Palackého v Olomouci. Viz Archiv Univerzity Palackého v Olomouci, fond Univerzita Palackého, rektorát, osobní spis Dr. Bohuš Vybíral, kart. 91, spis č. 2013.

⁷¹ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 3, inv. č. 6.

⁷² Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 3, inv. č. 7.

To byl jen letmý výčet z nepřeberných postů a aktivit, jichž v životě dosáhl a vykonával. Zemřel především člověk, pro nějž kulturní a vědecká služba, hlavně v oblasti knihovnictví a osvěty, byla posláním. Tuto službu vždy dával do souladu s českou národní a později československou státní myšlenkou a se všemi režimy (s výjimkou okupačního 1939–1945) až do února 1948. Ve Vídni si osvojil habitus, jenž se v podstatě nezměnil do konce jeho života. Konciliantnost, trpělivost, schopnost vycházet s lidmi a skrze ně i s téměř každou veřejnou mocí, ať se měnila radikálně či jen kosmeticky. Schopný manažer a lobbista, který se podílel na zahraniční politice prvorepublikového Československa svými bohatými jihoslovanskými aktivitami, především ve vztahu ke Slovincům, se dokázal včlenit i do složité situace v Olomouci a Československu po roce 1945. Druhá republika trvala velmi krátce, ovšem, z hlediska jejich původních ideologických cílů, tedy národně-konzervativních, nikoliv fašizujících, mohla Vybíralovu vnitřnímu nastavení poměrně konvenovat, i když si po Mnichovu očividně prožil období vnitřní katarze.⁷³ Během protektorátu pak osvědčil schopnost přizpůsobení se. Zájmy knihovny i zaměstnanců však hájil se stejným entuziasmem jako dosud.

Bohuš Vybíral byl skutečně vyšším státním úředníkem v interakci s veřejnou mocí. V interakci, nikoliv v konfliktu. Střet nebyl jeho metodou, neodpovídal jeho psychickému nastavení, jeho metodám. Po celý život dával přednost konsenzu, přičemž věřil tomu, že tento přístup přinese výsledky jak jemu osobně, tak i instituci, již řídil a zastupoval. V prvním případě mu jeho předpoklad částečně vyšel, v případě druhém bylo soukolí veřejné moci silnější než on. Universitní knihovnu v Olomouci sice předával v lepším stavu, než ji převzal, ovšem daleko za možnostmi a očekáváními, jež mohly být s institucí takového významu spojeny.

⁷³ Když si 12. 10. 1938 zpětně do svého deníku dopsal srpnové cestovní zápisky z jugoslávského pobytu, tak na závěr zařadil glosu, že tak činil: „[...] v době nejtěžších zkoušek, jež dolehly na náš obětovaný národ [...]. Nacházel jsem v tomto opisování ve vzpomínkách na tuto snad nejdůležitější cestu do Jugoslaviie kus potřebného soustředění a uklidnění a novou vzpruhu pro další život.“ Archiv VKOL, fond Bohuš Vybíral (pozůstalost), kart. 8, inv. č. 7 (deník).

RESUMÉ

*ŘEDITEL KNIHOVNY DR. BOHUŠ VYBÍRAL.**VYŠŠÍ STÁTNÍ ÚŘEDNÍK V INTERAKCI S VEŘEJNOU MOCÍ (1918–1948)**II. ČÁST*

Druhá část této studie mapuje ředitelské období Bohuše Vybírala v letech 1938–1948 a následné tři roky do roku 1951, kdy po odchodu do penze přednášel na filozofických fakultách Masarykovy a Palackého univerzity. V letech 1938–1948 se na území českých zemí několikrát proměnil politický režim, což mělo vliv i na činnost středního a vyššího úřednictva v kulturním sektoru. Studie se věnuje způsobu jednání, nástrojům a metodám, jež Vybíral ve své pracovní a veřejné činnosti využíval.

V těchto turbulentních dobách vedl Vybíral Studijní/Univerzitní knihovnu a snažil se především ochránit její fond před cenzurními zásahy nacistické moci. V poválečném období se pak soustředil primárně na dva hlavní momenty. Jednak na svozy, ochranu a roztřídění poválečných knižních konfiskátů a v druhé řadě na přípravu knihovny na její novou roli univerzitní knihovny. Poslední fáze Vybíralova života byla pak spojena s poúnorovým působením na obou moravských univerzitách v Brně a Olomouci.

Klíčová slova: knihovna, knihovnictví, univerzita, osvěta, konfiskace, Olomouc, Brno, třetí republika

SUMMARY

*DR. BOHUŠ VYBÍRAL.**THE DIRECTOR OF THE LIBRARY**HIGHER CIVIL SERVANT IN THE INTERACTION WITH THE PUBLIC AUTHORITY
(1945–1948) II.*

The second part of the study focuses on Bohuš Vybíral's term of office between 1938 and 1948 and the following three years until 1951, when he, after retiring, lectured at the Faculties of Arts of Masaryk and Palacký universities. Czechoslovakia underwent several political transformations between 1938 and 1948, which affected the middle and senior officials in the

sphere of culture. The study deals with the policy, tools, and methods Vybíral employed while performing his professional and public duties.

The turbulent times saw Vybíral managing the Study/University Library, where his primary goal was to protect the collections from Nazi censorship. After the War, his focus shifted to the following two aspects: collecting, protecting, and sorting post-war confiscated books and on preparing the library for its transformation into a university library. Vybíral spent his last years, after the 1948 Czechoslovak coup d'état, teaching at Brno and Olomouc universities.

Keywords: Library, Library Science, University, Education, Confiscation, Olomouc, Brno

Mgr. Petra Kubíčková
Vědecká knihovna v Olomouci
Správa fondů a historické fondy
Bezručova 659/2
779 11 Olomouc 9
Česká republika
e-mail: Petra.Kubickova@vkol.cz

Mgr. Jiří Glonek
Vědecká knihovna v Olomouci
Správa fondů a historické fondy
Bezručova 659/2
779 11 Olomouc 9
Česká republika
e-mail: Jiri.Glonek@vkol.cz

Mgr. et Mgr. Lubomír Novotný
Vědecká knihovna v Olomouci
Správa fondů a historické fondy
Bezručova 659/2
779 11 Olomouc 9
Česká republika
e-mail: lubomir.novotny@vkol.cz